

УДК 330.322:658.125:631.11
© 2013

М.А. Стариченко

*Білоцерківський
національний аграрний
університет*

** Науковий керівник —
доктор економічних наук
О.М. Варченко*

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА*

Розглянуто теоретичні підходи до формування інвестиційної привабливості сільського господарства. Визначено основні чинники, які впливають на рівень інвестиційної привабливості сільського господарства як об'єкта капітальних вкладень. Особливу увагу приділено оцінці ролі держави в підвищенні інвестиційної привабливості сільського господарства.

Ключові слова: сільське господарство, ризики, інвестиційна привабливість, інвестиція, держава.

Нееквівалентний міжгалузевий обмін, який посилюється в період ринкових перетворень, а також відсутність дієвого державного механізму регулювання інвестиційної діяльності в аграрній сфері, низька рентабельність виробництва більшості товаровиробників, висока вартість позичок призвели до значного зниження інвестиційної активності в галузі. Внаслідок цього у більшості сільськогосподарських підприємств були зруйновані відтворювальні процеси, що зумовило скорочення обсягів виробництва основних видів продукції, зниження життєвого рівня сільського населення та загострення соціального напруження.

Для відновлення матеріально-технічної бази галузі необхідно забезпечити надходження інвестиційних ресурсів із зовнішніх джерел через підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Очевидно, що без активної участі державних інститутів вирішити це завдання сільськогосподарські виробники не можуть. Такі обставини спонукають до розробки наукових та організаційних заходів щодо формування економічних умов для залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво, які базуються на концепції створення вартості як основного показника інвестиційної привабливості.

Аналіз останніх досліджень. Питання відтворення капіталу, джерел формування інвестицій та умов їх залучення в економіку досліджували К. Маркс, Дж. Бейлі, В. Беренс, Г. Бірман, К. Боулдінг, Д. Кейнс, Ф. Модільяні, М. Міллер, П. Самуельсон, Р. Соллоу, Дж. Тобін, І. Фішер, Дж. Хікс, В. Шарп та ін.

Мета досліджень — обґрунтувати теоретичні засади формування інвестиційної приваб-

ливості сільського господарства як об'єкта вкладення фінансових ресурсів.

Методи досліджень. У процесі дослідження використано набір спеціальних методів економічних досліджень. За допомогою абстрактно-логічного методу, зокрема прийомів аналогії та порівняння, індукції та дедукції, уточнено поняття «інвестиційної привабливості». Метод теоретичного узагальнення використовували в критичному аналізі результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних учених щодо обґрунтування чинників інвестиційної привабливості та методів оцінки ефективності інвестицій.

Результати досліджень та їх обговорення. Сільське господарство є галуззю матеріального виробництва, яке принципово відрізняється від інших галузей економіки. Це насамперед пов'язано з використанням у ролі головного засобу виробництва земельних угідь. На відміну від промислових засобів виробництва, які морально та фізично зношуються, земля, за правильного її використання, не лише не знижує своєї продуктивності, а й підвищує її, що безпосередньо впливає на ринкову ціну земельної ділянки за наявності рентного доходу і ринкового попиту.

Друга особливість сільського господарства, яка пов'язана з першою, полягає в тому, що в сільському господарстві економічний процес відтворення тісно переплітається з природними біологічними процесами. Як засоби виробництва в цій галузі виступають живі організми — рослини й тварини, що розвиваються за біологічними законами.

З огляду на те, що в сільському господарстві виробництво здійснюється на основі біологіч-

них процесів, результати його істотно коливаються за роками залежно від природно-кліматичних умов.

Найважливішими серед природно-кліматичних умов є рівень середньорічних температур, кількість і розподіл опадів, а також якість ґрунтів. Температурні умови і тип ґрунтів є незмінними характеристиками і переважно визначають урожайність сільськогосподарських культур та природних угідь.

Саме тому з метою забезпечення ритмічності відтворення в сільськогосподарському виробництві важлива роль відводиться створенню резервних фондів. Досліджувана галузь потребує значних страхових ресурсів на випадок непередбачених природних умов. Це стосується насамперед кормів, насіння, а також оплати праці для забезпечення стабільності доходів сільських працівників [41].

Природно-кліматичні відмінності можуть впливати на аграрний сектор і в регіоні. Істотні відмінності в рельєфі території, розмірах і конфігурації полів, родючості ґрунтів, забезпеченості теплом, опадами та ін. природні фактори мають значний вплив на результати виробництва.

Відомо, що для забезпечення неперервності виробничого циклу значна частина одержаної продукції не реалізовується, а залишається на підприємстві як молодняк, насіння, корми, гній. Саме тому ця продукція входить до складу товарної продукції і не набуває грошової форми, внаслідок чого підприємство не одержує певної частини доходу. До того ж використання у ролі засобів виробництва насіння і садивного матеріалу (зерна, картоплі тощо), кормів, а також поголів'я молодняку на відновлення і розширення стада тварин потребує додаткових матеріальних ресурсів для будівництва об'єктів виробничого призначення.

Для сільського господарства є характерною територіальна розосередженість виробництва в різних кліматичних зонах, особливо в таких галузях, як рослинництво, садівництво, тваринництво і концентрація його не завжди є ефективною. Це впливає на організацію управління аграрним підприємством, ускладнюючи, зокрема, технологічний контроль, а також зумовлює високу потребу підприємств у техніці.

Територіальне розміщення сільськогосподарського виробництва пов'язано з великими обсягами перевезень як виробленої продукції, так і техніки та матеріальних ресурсів (палива, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних

добрив). Окрім того, на розвиток сільськогосподарського виробництва того чи іншого регіону впливають структурні умови землекористування. Так, занадто дрібні ділянки не дають змоги ефективно використовувати сучасну високопродуктивну техніку, а занадто великі поля зумовлюють ерозію ґрунтів і негативно впливають на видове різноманіття живих організмів екосистем, порушуючи їхню біологічну рівновагу [2].

Важливою особливістю сільського господарства є те, що робочий період не збігається з періодом виробництва продукції: період виробництва складається із часу, коли процес виробництва відбувається під впливом праці людини (оранка й обробка ґрунту, посів і посадка, догляд за рослинами, збирання врожаю та ін.) і коли він відбувається під впливом природних факторів (ріст рослин, формування врожаю тощо).

Природний процес вирощування тварин і рослин визначає особливості кругообігу засобів сільськогосподарських товаровиробників, його повільність, поступове нарощення затрат, вивільнення засобів з кругообігу одночасно, тобто в періоди виходу від продукції до її реалізації. Впродовж року створюється сезонний розрив між термінами затрат й одержанням доходу. Ця особливість впливає на організацію виробництва, ефективне використання техніки і трудових ресурсів.

Незбігання робочого періоду з періодом виробництва сільськогосподарської продукції зумовлює істотну відмінність аграрної галузі від інших галузей, особливістю тут є сезонність у виробництві продукції, зокрема рослинницької. Це створює серйозні проблеми щодо забезпечення зайнятості працівників і сфер докладання їхньої праці, необхідного рівня заробітної плати і доходів сільських жителів. Водночас для сезонного виробництва характерною є нерівномірна потреба в оборотних засобах впродовж року, наприклад, весною — в насінні та паливі. При цьому потреба в цих ресурсах має задовольнятися в короткі часові терміни. Навіть незначна затримка може негативно вплинути на результати виробництва. Те саме стосується й операцій зі збирання врожаю, які не можуть проводитися тривалий період часу, оскільки це призводить до втрат врожаю, пересудим це стосується зернових культур [6].

Узагальнюючи зазначене вище, можна зробити висновок, що через обґрунтування вибору спеціалізації і структури сільськогосподарського виробництва можливо забезпечити рів-

номірність зайнятості працівників упродовж року. Велике значення мають також організація переробки продукції безпосередньо в господарствах та розвиток різних промислових і підсобних виробництв. Поряд із забезпеченням зайнятості це сприятиме скороченню втрат продукції, покращенню її якості, підвищенню доходів господарств. Варто зазначити, що сезонність робіт у сільськогосподарському виробництві висуває високі вимоги до своєчасного забезпечення коштами в необхідному обсязі.

Особливістю виробництва в сільському господарстві, і передусім в землеробстві, де більшість робіт триває кілька днів, максимум кілька тижнів у році, є висування нових вимог і до техніки: вона має бути універсальною і здатною проводити кілька операцій за один прохід, що підвищує її вартість.

Короткочасне здорожчання сільськогосподарської техніки (впродовж року) різко збільшує порівняно з іншими галузями виробничу вартість одиниці продукції. Більшість сільськогосподарських товаровиробників не дозволяє підтримувати в цій галузі високі ціни на продукцію, особливо ту, що швидко псується. Усе це створює об'єктивні передумови для низькорентабельної діяльності товаровиробників у цій галузі, а також труднощі у здійсненні інвестиційної діяльності.

Сезонний характер аграрного виробництва зумовлює розрив між вкладенням коштів й одержанням доходу, який становить від 4–5 місяців (посів, збирання врожаю та його реалізація) до 1,5–2 років (виращування ремонтного молодняку великої рогатої худоби), що також негативно впливає на формування ефективної системи кредитування в аграрному секторі.

До особливостей сільськогосподарського виробництва слід зарахувати і його багатогалузеву структуру виробництва навіть у межах одного сільськогосподарського підприємства. Незалежно від технічного й економічного розвитку багатогалузеву структуру сільськогосподарського підприємства визначають умови простого і розширеного відтворення родючості ґрунтів і взаємодоповнюваності окремих галузей щодо оптимального використання трудових та інших виробничих ресурсів.

Безперечно, однією з основних особливостей сільського господарства є рівень та умови використання техніки. З огляду на те, що в досліджуваній галузі, як правило, має місце перемищення засобів виробництва (машин, комбай-

нів та іншої сільськогосподарської техніки), а предмети праці (рослини) перебувають на одному місці, характер технічної озброєності в сільському господарстві інший, ніж у промисловості — загальна потреба в енергетичних ресурсах в аграрній сфері значно вища.

Для забезпечення динамічного та ефективного розвитку будь-якої галузі необхідні інвестиції, які є рушійною силою. У сільському господарстві, враховуючи його специфіку, потреба в інвестиційних ресурсах багатократно зростає.

Особливості аграрної галузі накладають певний відбиток безпосередньо і на інвестиційний процес. За інвестування в аграрний сектор вирішальне значення мають два фактори:

рівень невизначеності, що зумовлено особливостями галузі (нині засоби вкладаються з очікуванням у майбутньому доходу, на розмір якого впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники);

ризик повернення інвестицій [1].

Для сільського господарства, окрім традиційних ризиків, більше, ніж в інших галузях, характерними є природні ризики (погодні, екологічні та біологічні), що виникають у природному середовищі.

Установлено, що для сільського господарства характерною є територіальна розосередженість виробництва, особливо в таких галузях, як рослинництво, садівництво, пасовищне тваринництво, що ускладнює проведення технологічного контролю, а несвоєчасне або неякісне проведення робіт стає додатковим джерелом ризику.

З цієї причини аграрний сектор не належить до привабливих сфер залучення інвестицій. У досліджуваній галузі без використання важелів державного регулювання інвестиційних процесів, які б враховували всю сукупність соціально-економічних, технічних, технологічних, ґрунтово-кліматичних і біологічних особливостей, неможливо підвищити інвестиційну привабливість [3].

Незважаючи на те, що сільське господарство належить до системи підвищеного ризику, йому притаманний внутрішній механізм адаптації, який дає змогу компенсувати або знизити втрати від ризику. Це пов'язано з такими умовами:

основні види продукції мають низьку еластичність попиту за зміни ринкових цін і доходів населення, оскільки є предметом першої необхідності;

земля, за умови раціонального її використання, здатна підвищувати свою продуктивність. Земельні угіддя можна трансформувати, завдяки чому є можливість регулювати розміри площ обробітку землі, структуру посівів;

за зміни ринкового попиту можливе збільшення виробництва одних видів продукції за рахунок скорочення інших, однак це є здебільшого процесом тривалим та обмеженим агротехнологічними вимогами;

придатність деяких видів продукції для досягнення тривалого зберігання (у рослинництві — зберігання зернових, тваринництві — глибоке заморожування м'яса) дає можливість створювати резерви на випадок погіршення господарської або ринкової ситуації [6].

З огляду на те, що сільське господарство належить до малопривабливих сфер залучення інвестицій, основним інвестором залишається безпосередньо аграрний сектор, а в нього через низьку дохідність катастрофічно не виситає коштів.

Біологічний характер сільського господарства є одним з важливих аспектів, який впливає на формування інвестицій. У різних природно-кліматичних зонах біологічні процеси відбуваються неоднаково. Саме тому обов'язковою умовою вибору напрямку інвестицій має стати зональність, що визначає специфіку ціноутворення, зокрема і на зовнішні інвестиційні ресурси. Цей напрям має враховувати ризики повернення коштів у встановлені терміни та у визначених обсягах.

Окрім природно-кліматичного чинника, на регіональні відмінності впливають особливості галузевої спеціалізації регіону, територіальна віддаленість і рівень розвитку транспортної інфраструктури та соціальної сфери, а також стратегічні перспективи розвитку регіону [5].

Серед особливостей, що впливають на формування інвестиційної привабливості аграрного сектору економіки, слід розглядати також галузеву структуру регіону. Це зумовлено тим, що області країни, в яких більше розвинуті бюджетоутворювальні складові, мають більші можливості щодо субсидування сільського господарства.

Це чітко простежується за порівняння показників частки сільського господарства у регіональному валовому продукті і розміру інвестицій у сільське господарство в розрізі областей України. Так, в областях, які мають більші можливості щодо формування власних бюджетних коштів, обсяг інвестицій у сільське гос-

подарство в розрахунок на одного середньорічного працівника вищий.

Зазначимо, що від обсягу інвестицій в основний капітал сільського господарства значною мірою залежать як рівень зносу, так і частка повністю зношених основних фондів сільськогосподарських підприємств. Очевидно, що без інвестиційних надходжень аграрний сектор економіки неспроможний оновлювати та зміцнювати свою матеріально-технічну базу, і, як наслідок, не може динамічно розвиватися.

Для сільськогосподарських підприємств у нинішніх умовах найефективнішим способом вирішення цих питань є інтеграція їхнього капіталу з капіталом переробних, збутових підприємств, а також підприємств з виробництва матеріально-технічних засобів. Однак це можливо лише за підтримки держави, яка має сприяти створенню необхідної законодавчої бази для підвищення інвестиційної активності інтегрованих об'єднань та надійного правового й економічного захисту інвестиційних ресурсів. Щоб забезпечити інвестору ефективне вкладення капіталу і значне зниження ризиків, необхідні державні гарантії та страхування інвестицій.

Зазначимо, що навіть не перебуваючи у кризовому стані, аграрна галузь потребує постійних державних субсидій, про що свідчить зарубіжний досвід. З огляду на це в методичному аспекті за формування інвестиційної привабливості сільськогосподарського товаровиробництва, особливо в нинішній кризовій ситуації, як одну з основних її складових слід розглядати чинник об'єктивної необхідності значної фінансової підтримки вітчизняних товаровиробників.

На нашу думку, першочерговими заходами щодо підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства мають стати: створення умов, які б дали змогу товаровиробникам на першому етапі — стабілізувати обсяги виробництва сільськогосподарської продукції (просте відтворення), на другому етапі — збільшити обсяги виробництва продукції (розширене відтворення) через прискорене відновлення ресурсного потенціалу сільськогосподарських товаровиробників.

Водночас характерні особливості функціонування і розвитку аграрного сектору і формування агропродовольчих ринків потребують їх врахування за побудови складових інвестиційної привабливості цієї галузі. Доведено, що нееквівалентний міжгалузевий обмін не на користь

сільського господарства через різні причини макроекономічного характеру має місце практично у всіх країнах. Саме тому в цих країнах аграрній сфері надається істотна державна фінансова підтримка. Основні відмінності спостерігаються лише в інструментах надання такої підтримки.

З урахуванням нинішніх умов розвитку (стан продовольчої незалежності, порушення відтворювальних процесів у сільському господарстві, диспаритет у цінах на сільськогосподарську і промислову продукцію та послуги, відсутність дієвої аграрної інвестиційної політики, низька віддача державної підтримки та ін.) доцільно розробити системи контролю за ефективністю використання бюджетних коштів.

Окрім необхідності вдосконалення механі-

му розподілу та використання дотацій, не менш важливим, якщо не головним, є обґрунтування розміру державних коштів, які спрямовуються на галузь. Лише за умови достатності обсягів, а за кризового стану вони мають бути значними, можливі стабілізація і подальше нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Одним із можливих й доступних джерел інвестування є лізинг, однак схема надання лізингових послуг не може повністю влаштувати сільськогосподарських товаровиробників через низький рівень розвитку конкурентного середовища на ринку цих послуг, що зумовлює високу вартість лізингових операцій та складний доступ до лізингових програм в аграрній галузі приватних компаній.

Висновки

Нині як одне з можливих фінансових джерел пропонують розглядати кошти приватних інвесторів. Інтегрування приватного капіталу в сільськогосподарське виробництво може бути реалізовано в рамках державно-приватного партнерства на основі побудови взаємовигідних форм співпраці. Однак низька доходність інвестицій і значні інвестиційні ризики в аграрній галузі зумовлюють низьку інвестиційну привабливість її для приватних інвесторів. Державна підтримка технічного переозброєння сільськогосподарських товаровиробників має стати пріоритетною, однак це потребує вдосконалення інвестиційного меха-

нізму в досліджуваній галузі. Це зумовлено тим, що реальна віддача від надання державних коштів, що спрямовуються на відновлення технічного потенціалу через механізм дотацій і субсидій, може відбутися пізніше, ніж від безпосереднього придбання техніки. При цьому потрібно враховувати: затрати, необхідні для прискореного оновлення ресурсного потенціалу, з урахуванням фактичної наявності у сільськогосподарських товаровиробників техніки та рівня її зношення; можливості товаровиробників щодо забезпечення ефективного використання державних коштів на технічне переозброєння.

Бібліографія

1. Борсук О.М. Страхування сільськогосподарських ризиків як метод підвищення інвестиційної привабливості галузі/О.М. Борсук//Вісн. аграр. науки. — 2010. — № 4. — С. 77–79.
2. Даниленко А.С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті/А.С. Даниленко//Економіка АПК. — 2001. — № 4. — С. 26–29.
3. Корінько М.Д. Організаційно-економічний механізм інноваційно-інвестиційної діяльності в сільськогосподарському виробництві: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 р./М.Д. Корінько. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. — С. 310–313.

4. Лупенко Ю.О. Інвестиційні ресурси сільськогосподарського виробництва: доповідь на Дванадцятих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 р./Ю.О. Лупенко. — К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2010. — С. 298–300.
5. Підлісна О. Ефективність залучення інвестицій в Україну: інноваційно-інвестиційні системи/Олена Підлісна//Економіст. — 2005. — № 4. — С. 80–83.
6. Ривак О.С. Інвестиційна діяльність в агропромисловому комплексі України/О.С. Ривак//Актуальні проблеми економіки. — 2010. — № 1. — С. 12–17.
7. Семин А.Н. Экономический механизм хозяйствования в АПК/А.Н. Семин. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ГСХА, 1999. — 253 с.

Надійшла 25.09.2013.